

*Teknologisk evolutionisme eller klassekamp? Kritiske refleksioner over Paul Masons 'Postkapitalisme – en guide til vores fremtid'*¹

AF CURT SØRENSEN

SLAGMARK #75
SIDER: 161-174

Den engelske journalist og TV producer Paul Mason har med sin bog *Postcapitalism. A Guide to Our Future* (2016), leveret en analyse der betydeligt hæver sig over det gængse niveau af tidsanalyser. Hans viden er omfattende, hans argumentation er skarp og fremstillingen levende og fængslende. Mason forsøger herunder at sammenkoble den klassiske marxistiske teoretiske diskussion og nyere bidrag. Han spænder fra Marx, Hilferding, Luxemburg, Lenin og Kondratieff frem til Antonio Negri og Jeremy Rifkin. Han har et greb om analysen af kapitalakkumulationens bevægelser og han er fortrolig med socialismens og arbejderbevægelsens faktiske udvikling. Han er skarp i sin kritik af mainstream økonomiens marginalisme og han tager Marx værditeori alvorlig. Et sjældent bidrag til den nutidige debat. Hans fremstilling og analyse er dog ikke ganske uproblematisk og rejser en række spørgsmål og problemer til den videre diskussion. Men det er vel også i sig selv et plus?

Kapitalismen er, påpeger Paul Mason indledningsvist, et helt omfattende ikke blot økonomisk, men også socialt og politisk system. Den har udviklet sig over lang tid og den har herunder udvist en forbløffende evne til stadige tilpasninger og mutationer. Men erklærer, Paul Mason, dette ellers så forbløffende tilpasningsduelige system har i dag nået grænsen for yderligere adaption og videre udvikling (s. xiii).²

Dette er hans hovedtese.

Hovedmodsatningen i dag er netop modsætningen mellem den af den enormt udviklede kapitalisme frembragte mulighed for overflod, fritid og livsudfoldelse og en verden der *samtidig* er præget af monopoler, overvågning, hierarki, ulighed og store enklaver af fattigdom. Den moderne verden er gennemsyret af en kamp mellem magtnetværk og information (s. 144).

Situationen har i løbet af de sidste årtier tilspidset sig fordi neoliberalismen under sin sejrsgang har ødelagt kapitalismens normale mekanismer for tilpasning, justering og mutation. Marx havde skildret, hvorledes den tendentielt faldende profittate og de her 'modvirkende tendenser' havde udgjort et samlet dynamisk system for stadig teknologiudvikling, ekspansion, tilpasning og regulering gennem periodiske kriser. De tilbagevendende kriser havde været en 'normal' og vigtig proces i dette samlede system (s. 51-58). Hele denne dynamik og selvreguleringsproces er imidlertid blevet brudt gennem neoliberalismens tilsyneladende sejrsgang.

Mason analyserer nogle afgørende processer i neoliberalismens periode: præsident Nixons løsrivelse af dollaren fra guldet i 1971, og dermed bruddet med Bretton Woods systemet, banede vej for deregulering, uhæmmede finanstransaktioner, arbitrære pengeskabelser og enorme gældsstiftelser. Dette satte ganske vist en overgang igen gang i den ellers stagnerende økonomi omkring 1971, men skabte på længere sigt ustabilitet, en enorm distance mellem materiel produktion og finansiel aktivitet, samt en enorm gæld i såvel stater, virksomheder som husholdninger (s. 3-20).

Samtidig har austeritetspolitikken medført en faldende eller stagnerende realløn i de udviklede industrialiserede lande (s. 5, s. 23). Austeritetspolitikken gik og går ikke blot ud på at hidføre besparelser, men at smadre arbejdersolidariteten, atomisere arbejderne til en stor masse og presse lønninger og levestandard i vesten ned "indtil de møder den kinesiske og indiske middelklassers stigende levestandarder" (s. 5). Dette er, ifølge Mason, den globale konkurrences og austeritetspolitikken logik.

Der er også blevet skabt en række globale 'ubalancer'. Nogle lande er blevet udprægede kreditorlande, andre debitorlande. Kinas handelsoverskud og opsamling af enorme tilgodehavender, Tysklands eksportoverskud i Europa, de olieeksporterende landes akkumulation af andre landes gældssætning var ikke 'unormale afvigelser', men tværtimod integrerende bestanddele af et globalt system, der tillod

lande som USA, UK og Sydeuropa 'at leve over evne'. Neoliberalismen kan, siger Mason, kun eksistere ved at nogle lande *ikke* praktiserer den. Liberalisme og neo-merkantilisme eksisterer side om side i den moderne verden (s. 20).

En teknisk forudsætning for etableringen af et komplekst globalt finanssystem var den moderne computer teknologi. Den nye teknologiske revolution har i det hele taget på afgørende måde præget den moderne virkelighed. Men, og det er en videre hovedtese hos Mason, den selvsamme teknologiske revolution kommer også mere og mere i konflikt med kapitalismen, som er baseret på marked og ejendom (s. 23-26).

Det samlede resultat af neoliberalismens herredømme har været stagnation og stigende sociale problemer. Støttende sig til OECD's rapport fra 2014 om den nutidige situation og fremtidige udvikling, fremhæver Paul Mason, at den globale økonomi er stagnerende (OECD taler om en årlig vækstrate på kun 2,7 % frem til 2060), at uligheden er stærkt øget, at produktivitetens fremgang er sløvet, at den nye informationsteknologi kolliderer med kapitalismens logik, og at der oven i alt dette er fremkommet en række andre alvorlige problemer så som klima, miljø og migration (s. 26-30). Partielle og begrænsede løsninger er ikke længere mulige. Der er behov for 'et fuldstændigt systemdesign' (s. 29).

Der er også behov for en anden teoretisk forståelse end mainstream økonomiens. I den moderne verden eroderes prisdannelsesmekanismen mere og mere, og mainstream økonomien bliver mere og mere afmægtig, fordi den bygger på forudsætningen om knaphed og fokuserer på prisdannelserne (s. 147 ff): "stigningen i informationsgoder udgør en grundlæggende udfordring for marginalismen fordi dens grundantagelse var knaphed og information er i overflod" (s. 163).

Alternativt anbefaler Mason Marx' værditeori. Citerende Adam Smiths berømte udtalelse om at alverdens rigdomme ikke er skabt af guld og sølv, men gennem arbejde og supplerende med sin nævnte tese om effekten af den informationsteknologiske revolution, kritiserer Mason marginalismen og udvikler relevansen af Marx' værditeori. Marginalismen fokuserer på incitamenter, prisdannelser, og ligevægt, værditeorien på den underliggende dynamik og på samfundsmæssig forandring (s. 156-163). Mason kommer dog ikke ind på den videre moderne diskussion om forskellige tolkninger af værditeorien (se blandt andre Harvey 1982, Kliman 2007 og Heinrich 2014) og det er en skam fordi han udtrykker sig så klart og måske kunne have skåret igennem her.

Marx havde fokuseret på kriser i et system, som ellers var præget af overflod, noget nyt i historien. For at forklare dette fænomen, havde Marx udviklet sin nævnte teori om dynamikken mellem den tendentielt faldende profitrate og en række modvirkende tendenser og krisernes rensende effekt. Men Marx opererede på forskellige abstraktionsniveauer: "ifølge Marx producerer den faldende profitrate en række modsatrettede tendenser på flere abstraktionsniveauer, både i den rene aggregerede profits verden og i kolonierne og udbytningens beskidte verden" (s. 81).

Der er teoretisk et behov for at bevæge sig fra det abstrakte til det konkrete og tilbage igen, og fra det kapitalistiske centrum frem og tilbage til den globale periferi. Mason griber så tilbage til den klassiske marxistiske teoretiske diskussion om kapitalismens konkrete udvikling.

Mason tager her sit afsæt i Nicolai Kondratieffs i 1922 og 1926 fremførte teori om 'de lange bølger', en teori som han byggede på omhyggelige analyser af de for ham tilgængelige data. Fra ca. 1790 og frem til i dag har kapitalismen, ifølge Kondratieff (og Mason), udviklet sig i cykliske bevægelser, lange bølger af ca. 50 års varighed med hver en opfase og en efterfølgende nedfase. Årsagerne til disse bevægelser fandt Kondratieff, til forskel fra Joseph Schumpeter, der fokuserede på effekten af innovationsbølger, i kapitalakkumulationens dynamik (s. 33-38). Der var altså tale om en udvidelse af Marx' kriseteori. Mason overtager Kondratieffs teori om de lange bølger, men tilføjer som vigtige elementer betydningen af klassekampen og af dynamikken mellem det kapitalistiske centrum og den globale periferi (s. 38, s. 41, s. 47, s. 183).

Mason identificerer i tilslutning til Kondratieff og i en egen faseforlængelse 5 'cykler', nemlig perioden fra 1790 til 1848, hvor fabrikssystemet og dampmaskinerne udvikledes. Vendepunktet her var slutningen af 1820'erne karakteriseret ved depression og 'the hungry forties' og eksplosionen i den revolutionære krise i Europa 1848-51. Hele perioden var også perioden for den første arbejderorganisering og modstand. Bølgen brød over og blev til en nedtur med 'den lange depression' ca. 1873-96 (s. 47, s. 181-185).

Den anden bølge fra 1848 til midten af 1890'erne var karakteriseret ved udviklingen af jernbaner, telegraf og globalisering. I denne periode skred arbejderne organisering og modstand også videre frem. Arbejderne, med de højtuddannede faglærte arbejdere i spidsen, 'kæmpede mod maskinerne' – og vandt, en proces, der fremkaldte en omorganisering og ny strategi hos arbejdsgiverne (s. 47-48, s.

185- 188).

Den tredje bølge var perioden fra 1890'erne frem til 1945 og var karakteriseret ved den kemiske og elektriske industris udvikling, samlebåndsproduktion, bureaukratisk organisering og videnskabelig management, men også af voldsomme politiske begivenheder og arbejdernes forbitrede kampe mod såvel kapitalismen, som staten og den opdukkende fascisme. Nedturen var drastisk: to verdenskrige og fascisme. Den europæiske arbejderbevægelse blev, trods megen modstand og mange kampe, smadret, og dens ideologiske visioner brudt (s. 48, s. 192-197).

Den fjerde bølge fra o. 1948 frem til 2008 var masseforbrugets, automatiseringens og atomkraftens tidsalder. Den var i perioden 1948-73, 'the Golden Age', karakteriseret ved den største økonomiske vækst nogensinde, men efterfulgt siden da af en betydelig lavere vækst, stagnation og ustabilitet. Det var perioden, som indledtes med et kompromis, hvorved arbejderne sikrede sig velfærdsstat, kollektive rettigheder og andel i den øgede vækst. Til gengæld gav både socialdemokratierne, de kommunistiske partier og fagforeningerne afkald på at sigte mod nogen samfundsmæssig transformation. Man indrettede sig på at sameksistere med kapitalismen.

Imens skiftede arbejderklassen karakter, dens basis, dens organisationsform og dens målsætninger var anderledes end i mellemkrigsårene (s. 48, s. 84-87, s. 197-202). Alligevel formåede den i et årti, fra midten af 60'erne til midten af 70'erne, at rejse sig i modstand og kamp, mest markant i Italien, en modstandsbølge der dog endte i nederlaget i 80'erne (s. 48, s. 197 ff., s. 201-207).

Fra midten af 90'erne og fremefter kan man så skimte en begyndende ny – en femte- cyklus drevet af informationsteknologi og karakteriseret ved overflod af informationsgoder. Men denne bevægelse er bremsset op. Den udvikler sig ikke videre efter det historisk kendte mønster. Og årsagen hertil er for det første de i den forudgående neoliberalismes sejrperiode skabte økonomiske og sociale forhold. Kapitalismen dør, som Wolfgang Streek har utrykt det, 'af for meget af sig selv', en opfattelse, der kan spores tilbage til Karl Polanyi. Men for det andet er den nye informationsteknologi afgørende. Den strider nemlig fundamentalt, siger Mason, mod markedets og ejendomsrettens teknologi. Vi er altså ikke bare i en femte cyklus' forvandling til nedtur, men i et brud med hele det historiske mønster for cykliske bevægelser "den aktuelle krise repræsenterer et brud med mønsteret [...] dette er noget større end enden på en halvtredsårs cyklus" (s. 33, smlgn. s. 72).

Paul Masons reformulering af Kondratieffs gamle teori er tankevækkende, selv-

om nogle af hans fase-afgrænsninger kan virke lidt anstrengte, for eksempel 'den tredje bølge' fra 1890-1945. Andre forskere har f.eks. foretrukket at se perioden fra 1914 til 1945 som én stor 'anden europæisk trediveårskrig'. Det er også prisværdigt, at Paul Mason forsøger at sammentænke faser i kapitalismens akkumulationsbevægelser og faser i klassekampenes udvikling, men man sidder dog tilbage med en fornemmelse af, at de sociale og politiske kampe her blot bliver reducerede til bølger af reaktioner-modreaktioner på det, der for ham udgør den egentlige bevægelsekraft, nemlig bølgerne i kapitalakkumulationen. Det er endnu en gang historien om produktivkræfterne, der udvikler sig og kommer i konflikt med de bestående produktionsforhold, hvorefter der hver gang sker en krisefyldt justering. Blot er vi i dag kommet til det punkt, hvor det hele eksploderer. Men den marxistiske teori har i dag for længst forladt den model, Marx skildrede i sit 1859 Forord, og som Mason synes at hænge fast i. Man sporer en evolutionistisk tendens i Masons fremstilling. Dette fører os tilbage til den klassiske diskussion.

En af konsekvenserne af Kondratieffs teori var nemlig den, at kapitalismen ikke ville kollapse af sig selv, men tværtimod tilbagevendende tilpasse sig og mutere. Dette var en udfordring for tidens marxistiske teori, der, ifølge Mason, opererede med forestillingen om kapitalismens automatiske sammenbrud i den sidste ende.

Mason er ikke helt klar her. På den ene side tilskriver han over én bank II. og III. Internationales marxisme en sammenbrudsteori (s. 58 ff.). En tese, der i øvrigt i sin generalisering er forkert. Både Karl Kautsky og Rosa Luxemburg havde allerede under kontroversen med Bernstein tilbagevist dennes anklage herom, og Trotskys og Lenins teoriudviklinger kan netop ses som forsøg på at vride sig løs af den økonomiske determinisme, som ganske rigtigt prægede andre dele af II. Internationales tradition, og som senere med den ungarsk fødte økonom Jenő Varga blev genoptaget i III. Internationale. Men det er altså Masons tese: Den hidtidige marxistiske tradition behøvede en sammenbrudsteori og blev udfordret af Kondratieff.

På den anden side citerer Mason Trotskys kritik af Kondratieff: Kondratieff glemmer, erklærede Trotsky, den subjektive faktor, betydningen af politisk vilje og handling, af krig og revolutioner (s. 39). Og Trotsky stod ikke alene her. Som Mason selv formulerer det: "i det tidlige tyvende århundrede var revolutionære marxister blevet besat af ideen om at menneskelig handling – den 'subjektive vilje' – var vigtigere end økonomi" (ibid). Paul Mason synes her at vakle mellem to modstridende forklaringer, måske fordi han ikke selv er helt afklaret i sin sammenkobling af cyk-

lisk teori og revolutionær aktion.

Han går også fejl i sin analyse af oktoberrevolutionen: Bolsjevikkerne gennemførte *ikke* revolutionen for, som han hævder, at 'indføre socialismen ovenfra', men for at hugge 'kæden' over i dens svageste led. 'Kæden' var samtidens Europa hærget af imperialismen og krig. På intet tidspunkt forestillede Lenin sig at det tilbagestående og krigshærgede Rusland var modent for socialisme. Men Europa som helhed var moden for revolution, og en revolution i Rusland kunne blive 'gnisten', der fængede. Lenin var endnu i 1917 revolutionær internationalist. Og dette gjaldt i endnu højere grad aktører som Bukharin og Trotsky.

Rosa Luxemburg havde allerede i 1913 (tre år før Lenins *Imperialismen som Kapitalismens højeste Stadium*) defineret perioden som "en fortløbende kæde af politiske og sociale katastrofer og konvulsioner" og valget stod, som hun sagde nogle år senere, mellem 'socialisme og barbari'. Det var en opfattelse som også Lenin efterhånden arbejdede sig frem til. Verdenskrigens gang, sammenbruddene og den russiske februarrevolution i forening med udviklingen af en ny teoretisk referenceramme havde i 1917 overbevist Lenin om, at der i den givne europæiske konstellation af militarisme, krig, sammenbrud og klassekræfternes mønster var opstået en mulighed for revolutionær aktion, en stribe af europæiske revolutioner der kunne sprænge barbariets koalition og bane vej for en socialistisk udvikling. Kæden kunne hugges over og udviklingen drejes ind i en helt anden retning.

Det kom som bekendt ikke til at ske. Både den russiske og den tyske revolution endte, på hver sin måde, i et nederlag og i Italien blev 'den røde bølge' rullet tilbage af den opkommende fascisme. Dette tredobbelte nederlag fik fatale videre konsekvenser ind i århundredet. Der udfoldede sig her et drama med et langt videre perspektiv end det, der bliver indfanget af Masons simple 'lave revolution, indføre socialisme' formel.

Det er Paul Masons fortjeneste at han inddrager den klassiske debat om kapitalismens udvikling i sit forsøg på selv at reflektere over denne, men han skævdrejer denne debat, fordi han alene lader den fremstå som en respons på kapitalismens akkumulationsrytme, mutation og stabilitet i den tredje Kondratieff bølges opsving (s. 56-65). Tidens teoretiske anstrengelse var langt bredere motiveret og anlagt: Den omfattede ikke blot analysen af det Rudolf Hilferding kaldte 'den organiserede kapitalisme', men også driften hen mod kaos, krig og revolution, samt forholdet mellem centrum og periferi.

Den teoretiske bestræbelse gav sig, som Mason overbevisende gennemgår (men i nævnte noget indsnævrede perspektiv), udslag i Rudolf Hilferdings *Das Finanzkapital* fra 1910, Rosa Luxemburgs *Die Akkumulation des Kapitals* fra 1913, Karl Kautskys teori om 'ultraimperialismen' fra 1914, Lenins *Imperialismen som Kapitalismens højeste Stadium* fra 1916 og Nicolai Bukharins bog *Imperialismen og Verdensøkonomien* fra 1915-17. Marxismen var den gang en levende teori i stadig udvikling og bestandig bevægelse, udfordret af den konkrete, foranderlige virkelighed.

Paul Mason får fremdraget vigtige dele af hele denne omfattende debat og teoriudvikling, men forbigår andre dele, f.eks. den komplekse politiske teoriudvikling som analyseret af forskere som Massimo Salvadori, J.P. Nettl, Neil Harding, Isaac Deutscher, Stephen Cohen og Lars Lih (se f.eks. Nettl 1969, Deutscher 1985 og Lih 2008). Masons fokus er stadig kapitalakkumulationen og de teoretiske forsøg på at forstå denne. Et vigtigt tema, men ikke hele historien.

Mason holder fast i Kondratieffs teori om 'de lange bølger', en teori han dog som nævnt supplerer med en analyse af de løbende klassekampe. I et selvstændigt og vel-skrevet kapitel skildrer han den socialistiske arbejderbevægelses udvikling gennem skiftende faser (s. 177-213). Den afgørende begivenhed i bevægelsens 200-årige historie var, fremhæver han, nazismens ødelæggelse af den tyske arbejderbevægelse, efterfulgt af den østrigske borgerkrig, den spanske borgerkrig, undertrykkelsen af fagforeninger og opposition i Grækenland, Polen, Ungarn og de baltiske lande samt i Stalins Rusland (s. 195-197).

Men dette er langt mere omfattende end den historie om kapitalakkumulation og respons herpå, som han ellers fortæller. Han tager også fejl af sigtet i arbejdernes kampe. De kæmpede hele vejen igennem, siger han, for at etablere 'parallelsamfund' i en omgivende fjendtlig verden, ikke for at skabe socialisme (s. 180). Det er rigtig nok, at den europæiske arbejderbevægelse i sine velmagtsdage skabte et kontrastfund og en kontrakultur, men Mason undervurderer betydningen af de videregående visioner, som også voksede frem i dette samfund og denne kultur. Nede i den tyske og østrigske arbejderbevægelses vældige basis, i det tjekkiske socialistparti, tværs over hele Central- og Østeuropa i det store jødiske arbejderforbund *Bund*, blandt Spaniens anarkosyndikalistiske arbejdere, ja selv i det engelske Labour og i Skandinavien trivedes drømme og håb om et kommende samfund bygget op omkring fællesskab og solidaritet.

Men den teknologiske udvikling, vidensrevolutionen, arbejdets forvandlede ka-

rakter, opbrydningen af traditionelle 'communities' og centre har definitivt brudt den klassiske arbejderbevægelses kraft og eroderet grundlaget for de socialistiske og kommunistiske partier. I tilknytning til Michael Hardt og Antonio Negri hævder Mason, at 'proletariatet' er blevet erstattet af en 'global population', hvor slagmarkerne findes overalt, og hvor udbytningen mere og mere antager andre former end den klassiske under arbejdet i fabrikkerne (s. 180, s. 210).

Den klassiske arbejderbevægelse og dens projekt er brudt sammen, erklærer Mason tydeligvis inspireret af Andre Gorz. I stedet er trådt en ny generation af unge veluddannede, informationsøgende rebeller, en ny 'historisk agent', 'the networked individual'. Begejstret skildrer Mason denne nye revolutionære kraft: "I løbet af de sidste tyve år har kapitalismen skabt en ny social kraft, der vil blive dens banemænd [eng. original: gravediggers], ligesom den samlede fabriksproletariatet i det 18. århundrede. Det er netværksindividerne, der har besat bypladserne, blokeret fracking, spillet punk rock på taget af russiske katedraler, trodsigt hævet øldåser på græsset i Gezi park mod islamismen, hevet en million mennesker ud på Rio og Sao Paulos gader og nu har organiseret en massestrejke i det sydlige Kina." (s. 212).

Paul Mason har sandelig ret i at der er en uhyre bevægelse i verden. 'Masserne' er stadig derude, og oprøret har mange former. Massedeltagelsen har i dag ofte andre former end i mellemkrigsårene. Men som han selv konstaterer (s. 171): der er 3 milliarder arbejdere i verden. Måske skulle vi snarere tale om en 'flytning' af den sociale protest fra USA og Europa over til Asien, Afrika og Latinamerika, og i stedet for en succession tale om en komplementaritet. Behøver det ene nødvendigvis at udelukke det andet?

Et langt alvorligere problem, som han ikke kommer ind på, er bevægelsesretningen. Hvor bevæger de revolterende masser sig hen? I store dele af Europa og i USA bevæger store befolkningssegmenter sig i dag til højre. Europas historie i det 20. århundrede er heller ikke særlig opmuntrende i så henseende.

Men Mason bevarer, støttende sig til tesen om netværksindividet, optimismen. Han forestiller sig dog her en lang proces. Vi er ikke endnu i det nye samfund, 'the age of network' eksisterer side om side med hierarkier og slum (s. 141). Men informationsteknologien skaber ikke en ny og stabil kapitalisme. Den udhuler tværtimod mere og mere markedsmekanismerne og ejendomsretten og ødelægger de gamle relationer mellem løn, arbejde og profit (s. 112).

Inspireret af Jeremy Rifkins teori om 'the zero marginal cost society' (Rifkin 2014)

samt Antonio Negris teori om samfundet som én stor fabrik (s. 135-142) (se f.eks. Negri & Hardt 2000), skildrer Mason begejstret informationssamfundets udvikling og potentiel. Og lige som Negri understøtter Mason sin argumentation ved at gribe tilbage til Marx' skildring i *Grundrisse* af det fremtidige fuldt automatiserede samfund, hvor arbejdet blot består i tilsyn med maskinerne, hvor det nødvendige arbejde er presset ned til et minimum, og hvor menneskene kan udfolde sig frit og alsidigt (s. 134 ff). Mason overser dog her i farten, at Marx i det pågældende afsnit taler om et udviklet *socialistisk* samfund. Men lige som Negri fremhæver Mason *Grundrisse* på bekostning af *Kapitalen*. Marx' *Kapitalen* lagde, erklærer han videre, også grunden til den senere doktrin om statsocialisme (s. 137). En tvivlsom påstand som da heller ikke begrundes yderligere.

Paul Mason forestiller sig altså en lang glidende bevægelse frem mod socialisme eller 'postkapitalisme', som han foretrækker at kalde det. Og denne socialisme eller 'postkapitalisme' skal ikke indføres 'ovenfra'. Det var netop det, der slog fejl i diverse socialiseringeksperimenter i Tyskland og Østrig efter 1. verdenskrig, og det var det der gik helt galt i Sovjetunionen (s. 65-66, s. 217, s. 221 ff.).

Han drager selv en parallel til den lange historiske udvikling af kapitalismen. 'Feudalismens krise' kan, siger han, sammenlignes med den nutidige bremsede Kondratieff bølge, den europæiske ekspansion og erhvervelse af nye rigdomme kan sammenlignes med udviklingen af ikke-markeds relationer, bogtrykkerkunstens opfindelse og udbredelse med den igangværende informationsteknologiske revolution og det 'eksterne chok' der satte overgangsprocessen fra feudalisme til kapitalisme i gang, nemlig 'den sorte død', kan sammenlignes med nutidens eksterne chok fra klima, miljø og demografi (s. 242-243).

Mason falder her tilbage på en traditionel marxistisk forestilling om kapitalismens oprindelse og udvikling som en lang, jævnt fremadskridende proces gennem århundreder. En opfattelse, som også har været og er dominerende i den liberalistiske traditions historieskrivning og sociologi. Men som argumenteret af Robert Brenner, Spencer Dimmock, Ellen Meiksins Wood, Benno Teshcke o.a. (se f.eks. Brenner 1977, Wood 2002, Teschke 2003 og Dimmock 2014) havde kapitalismens frembrud i den engelske agrarsektor mere karakter af et revolutionært brud, forårsaget af en helt særegen konstellation af klassekræfter og statslig magt. Derefter blev det engelske eksempel så i en slags 'defensiv modernisering' efterlignet af førende magter på kontinentet, og i forskellige varianter og med forskellige strategier. Ud-

viklingen her havde heller ikke karakter af et jævnt evolutionært fremadskridt. Det havde den i øvrigt heller ikke i England.

Men Mason har brug for den mere traditionelle evolutionistiske model for hermed at kunne understøtte sin egen revolutionære reformisme.

I den sammenhæng argumenterer han også mod planøkonomi som en mekanisme i socialismen. Planøkonomien i Sovjetunionen slog fejl og kan i øvrigt ikke realiseres (s. 221-228). Men den sovjetiske planøkonomi var, som påvist af Eugene Zalecki, Mark Harrison, Moshe Lewin o.a. (se særligt Zalecki 1980 og Lewin 1985), højst ufuldkommen som planøkonomi betragtet, og havde mere karakter af en 'krigsøkonomi' og frembragte da også som sådan de ønskede moderniseringsresultater: industrialisering og en moderne stat med en moderne hær, omend for begges vedkommende med mangler og under frygtelige omkostninger. Omvendt er den moderne vestlige kapitalisme gennemsyret af elementer af planøkonomi. Spørgsmålet er ikke helt så simpelt som Mason stiller det.

Men planøkonomi er for Mason ikke vejen. Og markedsøkonomien kan ikke eksistere i det udviklede 'zero marginal cost' og informationssamfund. Men hvad så? Mason er ikke helt klar i den nærmere angivelse af et sådant samfunds kontur, selv om han forsøger en sådan (kapitel 10).

Og hvad med modstanden og magten? Mason fremdrager selv gentagne eksempler på regerende eliters og herskende klassers brutalitet, når det drejer sig om at forsvare bestående hierarkier og privilegier. Her gælder, som han selv har observeret det, ingen 'Geneve-konventioner' (s. xx). Måske var klassikerne alligevel ikke så fejlorienterede endda, når de gik så meget op i spørgsmålet om magten over statsapparatet og i samfundet.

Man kan selvfølgelig, som Andre Gorz, en af Paul Masons inspirationskilder, gjorde det, helt opgive, sige 'farvel til proletariatet' (Gorz 1982) og i stedet anbefale partielle projekter ført igennem af ad hoc dannede sociale bevægelser, hvorved han i virkeligheden reificerede den bestående sociale orden og ikke så nogen anden mulighed end en evig indkapsling i denne.

Man kan også, som Hardt og Negri gør det, omvendt se modstanden alle vegne. For Hardt og Negri er magten overalt, lige som hos Michel Foucault diffus og gennemtrængende. Indenfor og mod det de kalder 'Imperiet' har der så udviklet sig en modstand, der ligeledes er diffus og allestedsnærværende. 'Multituden' og 'Imperiet' er for dem gensidigt afhængige, og mangfoldigheden er den afgørende kraft

i udviklingen. Det er det scenarie, Mason hælder til, dog med særlig vægt på 'the networked individual' som samfundsforandrende kraft.

Men den nødvendige nutidige undersøgelse kan dog ikke bestå i en analyse, der helt opløser samfundstoppens enorme magtkoncentration i et diffust imperium og lader modmagten være en udflydende masse i bunden af samfundet. Nicolai Bukharin havde allerede i 1915 peget på fusionen af statslige og økonomiske eliter, udviklingen af en gigantisk 'ny Leviathan', en 'jernhæl', der trådte alt socialt liv ned. Er det fænomen blevet mindre udtalt siden 1915? Og udgør en ubestemmelig 'mængde' virkelig den eneste relevante modmagt?

Den klassiske forestilling om 'proletariatet' som den klasse, selve eksistensen af er forudsætningen overhovedet for kapitalismes eksistens og virkemåde, og hvis emancipation omvendt derfor også ville sprænge hele dette system, er stadig relevant. Klassikernes konstatering af, at dette 'proletariat' først bliver til en kraft i og med dets politiske og ideologiske udvikling og erfaringsdannelse har også stadig gyldighed. Men for det første har proletariatet ganske rigtigt ændret sig og er blevet 'globaliseret', for det andet er nye protesterende grupper og lag kommet til. Problemet er så, som tidligere anført, at bevægelserne kan gå i forskellig retning.

Der kan i den nyere internationale venstrefløjs diskussion om strategi spores to hovedstrømninger: den ene repræsenteret ved navne som f.eks. Hardt og Negri, David Graeber, John Holloway og Jerome Roos (se f.eks. Holloway 2002, Graeber 2011 og Roos 2013), lægger vægt på oprørets mangfoldighed, spontanitet, og nye former for basisorganisering. Den anden, repræsenteret ved f.eks. Alex Callinicos og Neil Davidson (f.eks. Callinicos 2015 og Davidson 2016) samt, fra en noget anden vinkel, de allerede nævnte såkaldte 'politiske marxister' så som Robert Brenner, Ellen Meiksins Wood, George Comminell, Spencer Dimmock og Benno Teschke, der fokuserer mere på spørgsmålet om klassekonstellationer, statsmagt og kapitalistisk udvikling. Paul Mason hører afgjort til den førstnævnte kategori. Men behøver man egentlig at stille det op som et skarpt alternativ. Må man ikke netop forsøge her at sammentænke to impulser og to sæt af erfaringer?

Det er Masons fortjeneste, at han fremdrager den klassiske diskussion i en sammenkobling med den nyeste diskussion om teknologiudvikling og strategi. Hans hukommelse er dog, som påvist, selektiv og han falder tilbage på en evolutionistisk skematik. Men han har leveret et velskrevet og velargumenteret værk. Et af de bedste bidrag til den moderne diskussion, som jeg længe har læst. Han rejser og

diskuterer en lang række spørgsmål og problemstillinger som dels er 'klassiske', dels nye opståede. Man må håbe, at hans bog også vil komme til at indgå som et vægtigt bidrag i den danske venstrefløjs diskussion. Den er højst anbefalelsesværdig.

LITTERATUR

- Brenner, Robert (1977). The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism, i *New Left Review* 1/104.
- Callinicos, Alex (2015). Britain and the Crisis of the Neoliberal State i *International Socialism* nr. 145.
- Davidson, Neil (2016). After Brexit: Will the European Union Crack up? i *International Socialist Review* nr. 102.
- Deutscher, Isaac (1985). *Marxism, Wars, and Revolution: Essays from Four Decades*, Verso.
- Dimmock, Spencer (2014). *The Origin of Capitalism in England 1400-1600*, Haymarket Books.
- Gorz, André (1982). *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*, Pluto Press.
- Graeber, David (2011). Occupy Wall Street Rediscovered the Radical Imagination i *The Guardian*, 25. September 2011.
- Harvey, David (1982). *Limits to Capital*, Basil Blackwell.
- Heinrich, Michael (2014) [1999]. *Die Wissenschaft vom Wert – Die Marxsche Kritik der Politischen Ökonomie zwischen wissenschaftlicher Revolution und klassischer Tradition*, Westfälisches Dampfboot.
- Holloway, John (2002). *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*, Pluto Press.
- Kliman, Andrew (2007). *Reclaiming Marx's "Capital" – A Refutation of the Myth of Inconsistency*, Lexington Books.
- Lewin, Moshe (1985). *The Making of the Soviet System*, Methuen.
- Lih, Lars T. (2008). *Lenin rediscovered: What is to be done in context*, Haymarket Books.
- Mason, Paul (2016). *Postcapitalism. A Guide to Our Future*, London. Penguin.
- Mason, Paul (2016). *Postkapitalisme – en guide til vores fremtid*, København. People's Press.
- Negri, Antonio & Hardt, Michael (2000). *Empire*, Harvard University Press.
- Nettl, J.P. (1969). *Rosa Luxemburg*, Schocken Books.
- Rifkin, Jeremy (2014). *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative*

SØRENSEN

Commons, and the Eclipse of Capitalism, Palgrave MacMillan.

Roos, Jerome (2013). *Autonomy: An Idea Whose Time has Come* i *Roar Magazine* 23. Juni 2013.

Teschke, Benno (2003). *The Myth of 1648: Class, Geo-Politics and the Making of Modern International Relations*, Verso.

Wood, Ellen Meiksins (2002). *The Origin of Capitalism: A Longer View*, Verso.

Zalecki, Eugene (1980). *Stalinist Planning for Economic Growth*, MacMillan.

NOTER

- 1 Anmeldelsen er første gang udgivet i *Kritisk Debat* 17. Oktober 2016.
- 2 Alle sidetal henviser til bogen på originalsproget.